

sát gyarapító olvasmányokhoz. Ekkor valóra válhat Baco annyiszor idézett mondása, hogy *a tudomány: hatalom*. Hogy azonban mindez így legyen, ahhoz még sok minden előkészítő munka kell. A mi munkánk a kora-tavaszi magvetés; az aratás az utánunk jövődőké. Ami munkánk: a vetni való mag megrostálása, kikonkolyozása; a gond, s a megfontolás, mit hová vessünk. A talaj feltörése, szántogatása, egyengetése, hogy ne sziklára hulljon a bibliabéli mag. S gondos, lelkes munkások betanítása, munkábaállítása, hogy kontár kezeken kárba ne vesszen az egész buzgó igyekezet. S valóban, ez nem utolsó kérdés. Csak ha az egész tanítóság megérti, átérzi ez ügy fontosságát, s ha — annyi más alkalommal tapasztalt nemes buzgóságával — szolgálja önzetlenül, lelkesedéssel ezt is, csak akkor várhatunk igaz eredményt e téren is. Jól tudom, hogy tanítóképzésünk e pontot is felvette munkakörébe, s tudva, mily hivatott, komoly kezekre van bízva, nincs is e ponton semmi megjegyezni valóm: bizvást bizhatunk, hogy a jövődő tanító-generáció megtesz e részben is minden tőle telhetőt. Hogy megtehesse, magától érthető feltétele, hogy minden tanítóképzőben meglegyen legalább az első típusa mindazoknak a műveknek, amiket ezentúl bármely iskolába vezetni sorsa, mindenütt fel fog találni az ifjú tanító. Az ő kezéből kerül a könyv a gyermek kezébe: tőle függ, az ő tudásától, lelkesedésétől, szeretetétől legelső sorban, hogy a könyv holt betűje eleven, éltető, lelkesítő erővé változzék a gyermeklélekben. De hogy munkáját, erejét, lelkesedését ne méltatlan tárgyra vesztegetse; ez az előző kritika feladata. A tanító gondja a mag-vetés; a miénk legyen: hogy csupa jó mag jusson a kezébe; bojtorján, gyom egy szemnyi sem. S a mi gondunk legyen, hogy ha már az egyik határban, a kis gyermek-lélek frissen szántott földjén megrostáltat a gondos gazda minden magot mielőtt elvetteti: ne jusson a gyom, a terméketlen ocsú a másik határba, hogy ott előlje a kalászt hányó búza-termést, hanem rostáltassék meg itt is minden marék mag, hogy a gyermeklélekbe csak tiszta búza-szem kerülhessen.

TÓTH REZSŐ.

AZ ISKOLAORVOS TANÍTSÓN-E?

Nagyon csábított a gondolat, hogy azon általános kérdéssel elvi szempontból foglalkozzam, vajjon nem-pædagogus taníthat-e az iskolában, résztvehet-e a nevelés és képzés nehéz munkájában? Nagyon csábított a gondolat, hogy a különböző eseteket, midőn nem képzett pædagogus tanít, sorra vegyem, bíráljam és belőlük a következteté-

seket levonjam. Így tudvalevőleg a tornatanárok és tanítók legtöbbször szakemberek és nem pædagogusok, hasonlóképen az éneket stb. tanítók. A felső-kereskedelmikben sok helyütt ügyvédek adják elő a váltójogot, magyarázzák a kereskedelmi stb. törvényeket. Bármennyire csábított is a gondolat, ezen általános kérdéssel foglalkozni, megelégszem, nehogy a sutor ultra crepidam-ot kiáltsák felém, az általános kérdés egy részletével foglalkozni, mely pædagogusokat úgy mint orvosokat egyaránt érint.

Ezen kérdéssel egyébiránt sehol másutt nem foglalkozhatnak, mert az egészségtannak rendszeres tanítása akár rendes, akár rendkívüli tárgyképen, a művelt nyugat egyetlen egy államában sincsen elterjedve, míg minálunk csekély kivétellel, majdnem az összes iskolanemekben keresztül van vive. Ezen nagy vívmány, mellyel Európa összes államait megelőztük, boldogult Tréfort miniszternek köszönhető, aki azt a felejtethetetlen Fodor professzor tanácsára rendelte el. Így egészségtant tanítanak az elemi népiskolákban, és nemrég volt alkalmam annak tanításához a megfelelő utasításokat a közoktatási tanács megbízásából kidolgozni. Egészségtan mint rendes tantárgy szerepel a polgári leányiskolák jelenlegi tantervében és mint ilyen az új tantervben is fog szerepelni. Egészségtan mint rendkívüli tantárgy szerepel a középiskolák felső osztályaiban, habár mindig némi lelkifurdalást érzek, hogy a tanulásal amúgy is eléggé megterhelt 7—8. osztálybeli tanulókat még egy újabb tárggyal kell foglalkoztatni és két szabad délutánjukat megcsónkítani. Remélhető, hogy a középiskolák tanrendjének legközelebbi módosításakor sikerülni fog az egészségtant, mint rendes tantárgyat behozni: addig is olyan iskolákban, ahol nem kell két 7. vagy két 8. osztályt összefoglalni, mint énnálam, azt tanácslom, hogy az orvos iparkodjék tárgyát a rendes szorgalmi időben előadni, elvállalván a betegség vagy más okból elmaradt órák helyettesítését. Rendes tantárgy az egészségtan még a felső leányiskolákban is és így, kivéve a polgári fiúiskolákat, ahol az egészségtan tanítása vagy véletlenül, vagy pedig a túlsok egyéb tananyag miatt elmaradt, azt mondhatjuk, hogy az egészség megóvásának ismerete minálunk az iskola által terjesztendő általános műveltségnek tárgykép el van ismerve. Remélni óhajtom, hogy a polgári fiúiskolák tantervébe is sikerül beilleszteni, mert nem tudom belátni, hogy ha szükségessége minden iskolanemre nézve el van ismerve, egyedül erre nézve miért ne álljon ez fenn?

Az egészségtan szerepel azonkívül számos szakiskolában. Első sorban a tanító- és tanítónőképzőkben eddigelé ezen cím alatt tanították mint rendkívüli tantárgyat a legfelsőbb korosztályban. Az új tanterv szerint a neveléstudományok első részeként szerepel a testtan

(az emberi test tana) neveléstani és egészségügyi vonatkozásokkal és az első évfolyamban képezi a tanítás tárgyát, bár így félhető, hogy mire kikerülnek az életbe; a legtöbbet elfelejtik. Egészségtant tanítanak az ipariskolákban is heti egy órán át és itt azon anomália áll fenn, hogy nem csupán a szakot érdeklő részével az egészségtannak foglalkoznak, hanem az általános, a magánegészségtannal is, ami voltaképpen az előkészítő polgári fiúiskolába való és amire egyébként az illető hatóságot — egy tankönyv bírálása alkalmából — figyelmeztettem is, kérve, hogy az általános, a magánegészségtannak a polgári fiúiskolákban való behozatalát szorgalmazzák. Végül a középkereskedelmi iskolákban jelenleg nem tanítják ugyan az egészségtant, de az új tanterv készítésekor az iskolaorvos által, időnként, s pedig vasárnapokon tartandó előadásokat óhajtanak rendszeresíteni, mi helyett azt javasoltam, hogy tekintettel a tanulók túl nagy elfoglaltságára, az egészségtant rendkívüli tárgyképen sem lehetővén tanítani — az iskolaorvos az egyes osztályoknak időnként, amikor helyettesítésről van szó, a koruknak és körülményeiknek megfelelő előadásokat tartson; ekkép lehetséges a három év folyama alatt az egészségtan legnevezetesebb kérdéseivel foglalkozni. Annál inkább ajánlhatom ezen eljárást, mert az egészségtannak a polgári fiúiskolákban való rendszeresítését hoztam javaslatba, miáltal a kereskedelmieknek ismeretét voltaképpen csak viszonyaiknak megfelelően kiegészíteni, kibővíteni kellene.

Az egészségtannak tanítását jelenleg úgy pædagogusok, mint orvosok végzik és pedig eltekintve a középiskoláktól és középipariskoláktól, hol kizárólag az iskolaorvosok végzik, semmi elvi megállapodás nem vehető észre. Mellesleg mondva még távol vagyunk attól, hogy az egészségtan valamennyi középiskolában taníttassék, bár már közel 30 év óta folyik az iskolaorvosok és az egészséggtantanárok kiképzése, és becslésem szerint közel 400 orvost képesítettek a budapesti és kolozsvári egyetemeken évente tartott tanfolyamokon. Hiteles adatok alapján a mult tanév végén hazánk 197 középiskolája közül 98-nak volt képesített iskolaorvosa, aki tehát az egészségtant is taníthatta, 18-nak volt tanításra nem képesített orvosa. Még 53 teljes és 28 ki nem épített középiskola nélkülözi az orvost, az első sorban felsoroltak ekkép nélkülözik az egészségtan tanítását is. A felső leányiskolákban a rendes tantárgyú egészségtant, hol orvos, hol pædagogus tanítja, de még ott is, ahol internátus miatt orvosa van az intézetnek, esetleg más orvos tanította az egészségtant. A polgári leányiskolákban általában nem orvos tanítja e tantárgyat, egyedül Budapest képez e tekintetben kivételt, amennyiben az egészségtant óradíjjal alkalmazott, erre képesített orvosok által taníttatja anélkül, hogy ezeknek jogukban vagy kötelességükben állana az iskola egészségügyével

való foglalkozás. Az állami tanító- és tanítónőképzőkben sem észlelhető megállapodottság; de ott is, ahol a rendkívüli tárgyú egészségtant eddig orvos tanította, az új tanterv szerinti testtan tanítása — kivétel nélkül — nem orvos feladatát képezi.

Belátható időben remélhetvén az egészségtannak beiktatását a tantervbe az egész vonalon, időszerűnek tartom a foglalkozást a kérdéssel, vajjon iskolaorvos tanítsa-e tárgyát s ha igen, milyen föltételek között. Az egészségtan tanításának elvi keresztülvitele szükségképen maga után vonja a tanítás kérdésének elvi megállapodását, ami távolról sem jelenti azt, hogy annak minden iskolanemre nézve egyöntetűen kell történnie. Elemi iskolákra, ahol szakok szerinti tanítás nincsen, ezen elvi megállapodás persze nem terjeszkedhetik ki, habár olvastam egyszer egy bács megyei falu népiskolájáról, amelynek 6. osztályában a község orvosa foglalkozott — sua sponte — az egészség-tannak tanításával.

Annyi bizonyos, hogy a kérdést nem szabad az orvosi kar jelenlegi mostoha anyagi helyzetéből megítélni, mely indokolhatná annak törekvését a jövedelmi források fokozása iránt. Nem mintha ilyen hangokat hallottam volna, késztet ezen lehetőségről szólni, hanem azon meggyőződésnek akarok kifejezést adni, hogy ily fontos kérdések eldöntésekor az egyes rendek anyagi érdekeinek hallgatniok kell. Ha az orvosok az iskolának reális szolgálatot tenni nem tudnak, nem jogosult alkalmazásuk sem mint az egészségtan tanítóinak. Ha sok az orvos, az időre kell bízni a kereslet és kínálat között megzavart egyensúly helyreállítását; ha sok az iskolaorvos, aki képzésének hasznát nem vehette, szóba jöhet a képesítő tanfolyamok hallgatói számára tetemes megszorítása, vagy éppenséggel a tanfolyamok minden évben való ismétlésének a megszüntetése.* Annyi kétségtelen tény, hogy dacára annak, hogy mi kezdtük az iskolaorvosok alkalmazását és képzését, eddigelé nem sikerült a hatóságokat és közönséget az iskolaorvosi intézmény kiterjesztésének szükségességéről más iskolanemekre, mint a középiskolákra, meggyőzni, holott külföldön és első sorban Németországban a népiskolákban rendre alkalmazják az iskolaorvosokat és iparkodnak ekkép befolyást gyakorolni a nép gyermekeinek egészségére. Pedig a 300 nem alkalmazott iskolaorvosnak, akik pedig valahol csak letelepedtek, módjukban lett volna ily irányú vizsgálatokat végezniök, ha mindjárt kis városban vagy éppenséggel faluban. Hogy ilyen körülmények között miért kell az iskolaorvosi

* Bizony itt volna már ideje a gyengén, évi 400 koronával «tisztaletdíjazott» iskolaorvosok fizetésének fölemelésére.

tanfolyamon résztvenni akaró vidéki orvosokat 600 koronás ösztöndíjakkal fölhozni, amint azt tervezik, azt belátni nem tudom.

A fölvetett kérdés eldöntésében tekinteten kívül akarom hagyni, hogy az iskolaorvosok a jelenleg még érvényben lévő szabályzat szerint csak a középiskoláknál tarthatnak igényt az iskolaorvosi állásra és az egészségtan tanításra, úgyszintén, hogy a négy év óta kész, de még ki nem bocsájtott új szabályzat szerint a tanfolyamon nyert képeztetés valamennyi iskolánál jogosít iskolaorvosi állás elfoglalására, de egészségtan tanítására csak a középiskolákban («iskolaorvos és középiskolai egészségtanár»). Hasonlóképen arra sem óhajtok tekintettel lenni, vajjon valamely iskolanemnél az egészségtan tanításon kívül az iskolaorvosi állás rendszeresítve van-e vagy nincsen.

A felmerülő gyakorlati nehézségek sohasem képezhetnek akadályt a helyesnek felismert irány keresztülvitelére, sem pedig az anyagi nehézségek. Főleg kisebb intézeteknél, milyen a legtöbb polgári iskola, igen könnyű az összes tanórákat, beleértve az egészségtant is, a tanévek között szétosztani és ha néhány óra marad is, arra a legtöbb esetben igen könnyen akad vállalkozó. Első esetben az orvos megbízása által az iskolafentartóra több kiadás nehezednék, míg utóbbiban az iskolafentartóra nézve mindegy ugyan, kinek fizeti az óratöbbletet, míg nem mindegy arra nézve, ki abban esetleg hosszabb időn át részesült. Amennyire én ismerem hazánk tanítószemélyzetét, meg vagyok győződve, hogy ha valamely intézkedés helyességéről meg van győződve, a vele járó következményekhez készségesen alkalmazkodik.

Nem hallgathatom el azon aggodalmát számos szülőnek, hogy orvosok fertőző bajokat is terjeszthetnek, míg ha tanító családjában fertőző betegség fordul elő, az illetőt hetekre kitiltják. Habár orvosok fertőzést nem igen terjesztenek, én legalább ily esetet nem tudok, nem érintkezvén oly behatóan a beteggel, mint a családtag és megtevéen a kellő óvintézkedéseket, mégis a lehetőséget tagadni nem lehet. A terjesztés veszélyét csökkenti, hogy a 4. polgáriban fordul elő az egészségtan legkorábban, amikor a legtöbb gyermek a fertőző bajokon már túlesett.

Azon érvelést csak érinteni óhajtom, hogy nem szakember kezébe téve le az egészségtan tanítását, azzal a kuruzslást csak előmozdítjuk. Ha ez igaz lenne, vagy csak némileg is állana, akkor első sorban a néptanítók kezéből kellene az egészségtant kivenni, akik számszerint legtöbben vannak, akik a néppel, a kuruzslás iránt hajlamos néppel, legközvetlenebbül érintkeznek és akik — mert orvos nincs a községben és sokszor messze is lakik — kénytelenek, ha van bennük emberbaráti érzés, szenvedő embertársukon segíteni, legjobb

tudásuk szerint. A sok-sok ezer tanítónk közül mégis alig van kuruzsló, a magasabb tanerők között — nem emlékszem — hogy eddig akadt volna. A tanácsadás betegség esetében ép oly elemi és általános tevékenysége az emberiségnek, mint a tanítás. Itt azon körülményre bővebben ki sem akarok térni, hogy az orvosi tudomány bizony nem egy laikusnak köszönhet oly fölfedezéseket, melyeknek később maguk az orvosok veszik legnagyobb hasznát. Ezzel távolról sem akarom pártolni a kuruzslást, mely csak ott ütheti föl a fejét, ahol kellőképen ki nem képzett orvos — és melyik orvos tudhat mindent? — kellőkép föl nem világosodott nép baján segíteni nem tud.

Azt hiszem, általános véleménynek adok kifejezést, ha azt állítom és követelem, hogy egyesegyedül az iskola érdeke bírhat döntő súlylyal úgy ezen, mint általában minden tanügyi kérdésben, amihez aztán minden többinek alkalmazkodnia kell. Az a tanár lesz az egészségmannak legjobb tanítója, aki ezen tudományág vezéreszméit legjobban, legalaposabban tudja tanítványaiival megértetni, elsajátíttatni.

Hogy az egészségmann tanítója az iskola s a tanulók érdekeinek megfelelni képes legyen, neki magának alaposan tudnia, ismernie kell a tárgyat és föltétlenül tudnia kell azt közölni. Részemről azt tapasztalom és ez — ritka kivétellel — általános meggyőződés, hogy a tárgy bármily kitünő ismerete, bár alapföltétel, de még nem elégséges az üdvösségre. A hivatkozás előkelő helyről,* hogy hiszen az orvosi kar tanárai és tanársegédei, akik a pædagogiót, a közlés művészetét sohasem tanulták, mégis tárgyukat nagyon jól tudják előadni, az nem képes nézetemet a pædagogia szükségességéről megdönteni. Nem pedig azért, mer aki éveken át tanít, még akkor is, ha olyan figyelmes közönséget oktat, melyet fegyelmezni és nevelni nem kell, mint az orvos-tanhallgatók, lassanként *gyakorlatilag* sajátítja el a tanítás művészetét: magától jön reá gondolatainak szabatos kifejezéseire, a szavak megválogatására, a mondatok fontos részeinek hangsúlyozására, a kérdések föltevésére, a különböző fogások elsajátítására stb. Hogy a tudomány és tanítás képessége nem képeznek szoros kapcsolatot, azt számos egyetemi tanárnál észlelhetni, de oly szembeötlő példáját sohasem észleltem, mint orvosnövendék koromban. Budapesten a sebészetet a «híres» Kovács és Lummiczer tanították, elég gyöngén, mondhatom, habár mint sebészek igen jó hírnévnek örvendtek. Az itteni tanév végeztével vagy másfél hónapra a bécsi egyetemre mentem. Mindenki ismeri még most is *Billroth* nevét, aki úgy tudományára, mint sebészi ügyességére nézve az orvosi rend első rendű csillagjai közé fog tartozni mindig és az egyetemi hallgatók magasröptű elő-

* Lásd Liebermann cikkét az Egészség 1905. évi márciusi füzetében.

adásait mégis kerülték, ha csak a műtéteket nem akarták látni. Ellenben zsúfolásig tele volt a másik sebészstanár, *Albert* tanterme, aki a medikusok színvonalára leereszkedni, aki egy szóval tanítani tudott; mihelyest azonban műtétekhez kezdett, mindenki futott tőle.

Ha e két szempontból, a tárgy ismerete és közlőképessége szempontjából keressük a legalkalmasabb tanítást az egészségtanhoz, akkor ellentétes eredményhez kell jutnunk.

Az kétségtelen, hogy az iskolaorvos jobban ismeri a tárgyat, már orvosi hivatásánál fogva is. Azonkívül, hogy egyetemi tanulmányai alatt a közegészségtan tételeivel megismerkedik és azokból vizsgázik is, az iskolaorvosi tanfolyam alatt az egészségtannal tovább is tüzetesen foglalkozik. Végül még latba esik, hogy foglalkozása következtében kénytelen a tudománnyal haladni, bár némelykor nem igen tart lépést vele.

Ezzel szemben azok a tanárok, kik az egészségtan tanítására első sorban hivatva volnának, így tehát a természetrajz tanárai, akik tehát az emberi test szerkezetéről és működéséről többé-kevésbé tájékozva vannak, az egészségtanba kellőképp beavatva nincsenek. Az egyetemet végzők azon egészségtani ismeretekkel rendelkeznek, homályos, elmosódó emlékezés alapján, melyeket esetleg középiskolai tanuló korukban szerzetek, a pædagogiumba jövő polgári iskolai tanítójelöltek pedig az elemi tanító- vagy tanítónőképzőkben elsajátítottakra vannak utalva, amely ismereteket esetleg 5—6 év előtt szerezték volt. A legtöbb esetben nélkülözik az ismeretek hiányzó részének kibővítését, kiegészítését olvasmány útján és így, ha az egészségtan tanítása reájok nehezedik, legtöbbször megelégszenek a tankönyvnek ismeretével. A pædagogiumokban a polgári iskolák minden rendes tárgyában oktatják a jelölteket, kivévn az egészségtant, melyre pedig mindegyiknek kivétel nélkül szüksége lenne.

Viszont készséggel elismerem, hogy a hivatásos pædagogusok jobban tudnak tanítani, bár mindegyikünk jól tudja, hogy nem egy rossz tanár és tanító tartózkodik az iskola levegőjében. Így tehát általánosságban azt nem lehet mondani, hogy az iskolaorvosok tanítani nem tudnak, legföljebb azt, hogy közülök a tanárokénál egy nagyobb százalék nem képes a tanítás föladatának megfelelni. Egyéb-ként e téren is nagy a haladás. Míg akkor, amidőn én csináltam végig az iskolaorvosi tanfolyamot, annak vezetője bold. Fodor tanár előtt tartottunk próbaelőadásokat: a hallgatóságot legfeljebb a társak képezték, egyszer került mindegyikre a sor; azonfelül Kármán Mór előadásainak látogatását ajánlották, bár nem követelték. Még Fodor életében egy miniszteri értekezletből kifolyólag, Alexander Bernát tanár bízott meg az iskolaorvosjelöltek pædagogiai kiképzésével, sőt leg-

ujabb idő óta az iskolaorvos jelöltek középiskolai ifjúság előtt fognak próbaelőadásokat tartani. A végeredmény az lesz, hogy őket éppúgy fogják egyes tapasztalt iskolaorvosok mellé beosztani, mint a tanárjelölteket tanárok mellé. Nézetem szerint helyes lett volna ezt már most megtenni, kapcsolatban a jelentkezők szigorú elbírálásával (tanítás szempontjából) mindjárt a fölvételkor. Kolozsvárt ellenben még késik az iskolaorvosjelöltek megfelelő pädagogiai kiképzése. Teljesen hiányzik azoknál úgy Budapesten, mint Kolozsvárt, kik a szabályzat értelmében egyszerűen a képesítő vizsgára jelentkeznek; legalább azt kellene ezektől megkövetelni, hogy néhány hónapon keresztül valamely középiskolában előadásokat látogattak legyen, miáltal módjukban állhat némi betekintést nyerni az iskola életébe, a tanítás művészetébe.

Föltéve, hogy az iskolaorvosok a pädagogiában kellőkép kiképeztetnek és — ami a fő — a jelöltek közül a legnagyobb szigorúsággal kiválaszthatnak azok, akik született pädagogusok, ami annál könnyebb, mert — mint már megjegyeztem — már aránytalanul sok a képesített iskolaorvos és mert indokolatlan volna számuk további nagyítása, akkor az ellen, hogy iskolaorvosok tanítsanak, többé elvi kifogást emelni nem lehet, sőt ellenkezőleg még több nyomós érvet lehet fölhozni igénybevételük mellett.

Egyik ilyen érv a következő: ha azt akarjuk, hogy az iskolaorvos az iskolai egészségügy minden részében járatos, tájékozott legyen, mulhatatlanul szükséges, hogy a tanításba is betekintéssel bírjon, különben az iskolai egészségügy egy legfontosabb fejezetéhez hozzászólani merőben képtelen. Az orvosok bizonyára számos követeléssel nem állottak volna és nem állnának folyton elő, ha maguk is szolgáltak volna az iskolában. Hiszen mi orvosok a legnagyobb eréllyel visszautasítjuk az olyan egyének beavatkozását, akik a gyógyítás művészetéhez nem értenek.

Továbbá egészségtant, mint bármelyik gyakorlati tárgyat, jól csakis szemléltetve lehet oktatni. Erre a célra megfelelően ellátott gyűjtemény kell, amilyennel eddigelé igen kevéssel rendelkezünk és amilyennek összeállítása manap még az egyes egészségtanárookra van bízva. Az első ily gyűjteményt a vallás- és közoktatási miniszterium megbízásából a millenniumi kiállításra készítettem és egy nagyobbat Erdődi Béla főigazgató úr előterjesztésére a párisi világiállításra, ahol ezüstérmet nyert. A VII. ker. áll. főgimnázium birtokába jutva, Cherven Flóris főigazgató úr jóvoltából az évi tanszerátalányból ép úgy lesz bővítve, kiegészítve, mint minden más gyűjtemény. Személyes érintkezés alapján tudomásom van, hogy itt-ott az iskolaorvosok szintén kezdenek ilyen gyűjteményeket berendezni. A középiskolai iskolaorvosok új, de még ki nem adott utasítása számára egyébként elkészí-

tettem az egész tárgysorozatot. Minthogy a gyűjtemény egyes részeit mindenünnen össze kell szedni, ilyenek összeállítására pædagogus nem bírhat kellő tájékozottsággal.

Ugyancsak a szemléltető oktatás szempontjából szükséges — legalább a nagyobb növendékeket — a legfontosabb közegészségügyi intézményekkel megismertetni. Erre mód és alkalom van minden városban, leginkább pedig Budapesten. Igaz, időt követel, amit reáfordítani orvosnak nagyobb feladat, mint tisztán csak a tanításnak és tanításból élő pædagogusnak, de viszont bátran állíthatom, hogy ezeknek kellő méltatása mástól mint orvostól (és pedig annak is e téren külön tájékozódást kell keresnie) elvárni merőben lehetetlen. Részemről évente 8—10 ily kirándulásra viszem tanítványaimat és hosszú évek után találkozva velők, örömmel visszaemlékeznek a vízvezetékhez, csatornázáshoz, tudóvész-szanatoriumba stb. rendezett kirándulásokra. Hasonlóképen biztos tudomásom van arról, hogy nem egy társam hasonlóképen cselekszik, bár nem oly tervszerűen. Hogy egy kisebb városban mily jótékony hatással lennének az ilyen látogatások az illető város közegészségügyi intézményeinek fejlesztése szempontjából, elképzelhető. Hiszen azok, akiket tanítunk, lesznek előbbtöbb hivatva a várost kormányozni.

Az egészségtan tanítása csak akkor jó, ha minden szervünkre kiterjed és ott, hol fejlettebb ifjakkak kiképzéséről van szó, föltétlenül foglalkozni kell a nemi élet egészségtanával. A jelenlegi állapot, mely a nemi élet küszöbén álló ifjút vakon hagyja nekirohanni ösztönének kielégítése végett, akár mint az állatot, melyet azonban semmiféle betegség nem fenyeget, ez a jelenlegi állapot a mai társadalom műveltségi fokának nem felel meg. A legtöbb szülő a kellő felvilágosítást képtelen megadni, ha nem is röstellené, a legtöbb családnak házi orvosa nincsen, aki azt megtehetné. Ekkép tehát az egészségtan tanárára hármlik ezen felelősségteljes feladat. Pædagogus erre képtelen, mert nem bír kellő szakismerettel, azonkívül befolyásolva volna ítéletében, ha — mint ilyenkor elkerülhetetlen — megtudná egyik-másik tanítványának baját. Ezen veszély az orvosnál nincsen meg, mert jól tudja, hogy a nemi betegség nem egyértelmű az erkölcsi súlyedéssel, különben is nem szoktunk különbséget tenni az egyes bajok között, végül titoktartásra lévén kötelezve, velünk szemben őszintébbek lehetnek, sőt ilyen módon büntetlenséget biztosíthatunk még azon esetben is, amidőn miatta a tanulótársakra való tekintetből az intézetet vezető pædagogushoz kell fordulnunk.

Végül még egy nyomós körülmény szól az orvosok tanításának föntartása, illetőleg kiterjesztése mellett azon szakiskolákban, melyeknek növendékei a gyakorlati életben felhasználandó ismereteket kény-

telenek elsajátítani, hogy azokkal a gondjukra bizottak egészségét, testi épségét kellőkép megoltalmazni képesek legyenek. Az ipariskolákból kikerülő iparosok vezető egyéniségei lesznek az ipari telepeknek, gyáraknak, műhelyeknek stb., tehát nekik föltétlenül biztos ismeretekkel kell rendelkezniök, hogy a baleseteket mikép előzhetik meg, mikép kezelhetik, hogy az egyes üzemeknél előforduló egyéb káros behatásokat miképen kell a munkásoktól távortartani, hogy mily fontos általános emberi szempontból, de a gyári üzem szempontjából is a munkásoknak az egészséges életmód föltételeit megadni. Még sokkal fontosabb a tanítókat és tanítónöket pozitív és határozott egészségügyi ismeretekkel fölrüházni: nekik még a különböző fertőző betegségeket is föl kell ismerniök, hogy csak a legfontosabbat a legszembeszökőbbet említsem föl az első segélynyújtáson kívül, amit nemcsak elméletileg, hanem gyakorlatilag is el kell sajátítaniok. Már az a körülmény, hogy maguk is hivatva lesznek egészségügyi tanítani, eléggé okadatolja, hogy ezen ismereteiket első forrásból, szakember közvetítésével szerezzék be. Így sokkal kisebb a veszély, hogy valaha egy tanító kuruzslásra szánja magát, mint akkor, ha nem szakember tanítja, esetleg még nem szakember által írott tankönyvből.

Ekkép egészen határozottan merem állítani, hogy minden oly iskolában, ahol felnöttebb ifjúságot kell oktatni, mely a nemi élet küszöbén áll és melyet a közegészségügybe kell bevezetni, úgyszintén minden oly szakiskolában, ahol az ifjúság egészségügyi ismereteket nemcsak a maga, hanem a gondjaira bizott embertársai érdekében köteles megszerezni, az egészségügyi tanítása föltétlenül az iskola orvosára bízandó, akinek azonban evégből kellő pädagogiai képességgel kell rendelkeznie. Ilyen iskolák a középiskolák, a tanítóképzök, a középipar- és kereskedelmi iskolák. Ezek száma: 171 teljes fögimnázium és föreál, 79 tanító- és tanítónöképzö, 37 felsö kereskedelmi iskola, három felsö ipariskola, 18 ipari szakiskola, összesen 298.

Hátra vannak a polgári leány- és a felsö leányiskolák, mely utöbbiaknak ugyancsak 4. évében folyik az egészségügyi tanítás és ide fognak tartozni a polgári fiúiskolák, ha tantervükbe az egészségügyi fölvétetik. Mult tanév végén volt 26 felsö, 211 polgári leányiskolánk, tehát összesen 237 és azonkívül 127 polgári fiúiskolánk.

Ezen iskolákban a tanítás nem követel oly kifejezett szakképzettséget, mint a középiskolákban, nem csupán az egészségügyben nem, hanem semmiféle tantárgyban, innét is van a szakcsoportok szerinti képesítése a tanítói karnak. Fö ezekben a tanító, a pädagogiai képesség — természetesen a gondosan elsajátított alapon kívül — mellyel a mindennapi életben az egészségre előnyösen és károsan ható tényezöket kell megismertetni. A legegyszerűbb magán-

egészségtanról lehet itt csak szó, mely nagyobb gyűjteményeket, gyakori kirándulásokat nem kíván, hanem ellenkezőleg — a megfelelő természet- és vegytani alapkísérletekből kiindulva — a jó megértetést követeli. Az összeköttetése a természetrajz embertani részével nyilvánvaló lévén, az országos közoktatási tanács albizottságának benyújtott és kinyomtatott és az albizottság által elfogadott javaslatomban: «Az ember élet- és egészségtana» címet adtam, hogy az összefüggés a természettudományok többi ágaival tökéletes legyen. Nézetem szerint az egészségtan tanítása föltétlenül a többi természettudományi tárgyakat tanítók kezébe teendő, (a polgári leányiskola tanterv-javaslatában ez így is van tervezve) föltéve, hogy ezen tárgyban, éppúgy mint a többiben, a kellő előképzettséget a polgári iskolai tanítónői tanfolyamon megszerezték. Az egészségtannak ezekre nézve éppoly vizsgatárgynak kell lennie, mint a természettudományi szakcsoport egyéb tárgyainak, mire nézve a megfelelő kezdőlépések meg is történtek.

Hogy orvosok tanítsák, helyeselni nem tudom, legkevésbé mint óradíjas tanárok anélkül, hogy iskolaorvosi teendőket végeznének, mint ahogy itt Budapesten életbe van léptetve, bár kivételeket elfogadni mindig lehet. Magam is tanítottam így az egészségtant több mint egy évtizeden át, de saját tapasztalatomból mondhatom, hogy évekig tartott, míg a tanulók értelmi színvonalához leereszkedni tudtam, ami a rendes polgári iskolai tanítókra nézve semmiféle nehézséget nem képez: a sok mindenféle tudnivaló részletből mi orvosok nagyon szeretünk mentől többet a tanulókkal közölni, ami nincsen a cél érdekében. Teljesen elég, hogy a megfelelő tankönyvek megírása orvosokra bízassék.

Ha valaki azt hozza föl ellenem, hogy nagyon is a közegészségügy érdekében lenne, ha a polgári iskolában is orvosok tanítanák az egészségtant, az ellen fölhozom, hogy az orvosok amúgy is folyton-folyvást működnek ezen cél érdekében, az orvosi gyakorlat üzése által és közben és a közegészségügyre csak előny, ha az orvosokon kívül ezen munkában még mások is résztvesznek. Minden polgári iskolában a tanítói karnak egy-egy tagja foglalkozván az egészségtan tanításával, ezáltal saját kis körében az egészségügy terjesztőjévé, harcosává lesz felavatva, ami egyáltalában nem megvetendő körülmény.

Azon érvvel, hogy a jelenlegi viszonyok között, amidőn az egészségtan csak a leányiskolák tantervében szerepel, sok szempontból előnyösebb, ha nő tanítja e tárgyat és így tehát tanítónő, mert más nő egyelőre nincsen, aki az egészségtant tanítani képes lenne, nem hozakódtam elő, mert hiszen elgondolhatni, hogy az egészségtan tanítását orvosnők vennék kezükbe. Eltekintve attól a gyakorlati

nehézségtől, hogy míg valamennyi polgári és felsőbb leányiskola tanítani képes orvosnőkkel volna ellátva (20 év alatt távolról sem sikerült az összes középiskolákat iskolaorvosokkal és egészségtan tanárokkal ellátni), legalább 100 esztendő eltelne és hogy addig a polgári iskolai tanítónőket föltétlenül szintén meg kellene bízni az egészségtan tanításával, ki biztosít arról, hogy orvosnők mindig lesznek? vajjon nem muló divattal állunk-e szemben? Én részemről meg vagyok győződve, hogy mi itt muló jelenséggel állunk szemben és épen azért nem merném javasolni, hogy az egészségtan tanítását leányiskolákban orvosnőkre bizzuk.

Én tehát azon határozott nézetet vallom, hogy a polgári iskolákban általában nem az orvos kezébe való az egészségtan tanítása, még akkor sem, ha azon intézetnek egyúttal iskolaorvosa lenne. Törekedjenek az iskolaorvosok minden erejükkel a mérvadó köröket meggyőzni, hogy mily fontos úgy a tanítás szempontjából, mint az iskolába járó gyermek jövője szempontjából annak egészségének, egészséges fejlődésének biztosítása és ellenőrzése. Ez az orvosok főhivatása az iskolával szemben és nem a tanítás, mely csak fentebb megjelölt, szigorúan körvonalozott esetekben tartózkodhat a hatáskörükbe. Csak akkor és ott tanítsanak az orvosok, amikor és ahol föltétlenül nekik kell azt megtenni, egyébként maradjanak meg hivatásuk tulajdonképeni mezején és bizzák a tanítást azokra, akik arra képezték ki magukat.

JUBA ADOLF.

A ST.-LOUISI VILÁGKIÁLLÍTÁS TANÜGYI CSOPORTJAI.

(Befejező közlemény.)

Gyakorlati sokoldalúság. Washingtonban egy szállítókoscsi külsején ezeket a szavakat pillantottam meg: *We move anything* (mindent szállítunk); csattanós jeliséje ez az amerikai iskolának és az iskolaügyi kiállításnak, mely az egész vonalon azt a közmondásos törekvést szemlélteti, hogy ne az iskolának tanuljunk, hanem az életre neveljünk. Ide tartozik a felelősség tudatának korai nevelése és a felelősség megvalósítására való szoktatás is. Korunk kereskedelmi és ipari szellemének megfelelően már a legelső fokon megkezdik a kézi ügyesség gyakorlását; ezután következnek a természettudományok és a különböző ipari foglalkozások: asztalos-, lakatos-, kovács- és gépmunkák; könyvvitel, gép- és gyorsírás stb. Hogy mennyire szemük előtt lebeg a reális élet, bizonyítják azok a gyakorlatok is, melyeket